

Danuta Opozda

Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży

W artykule podejmowana jest problematyka dotycząca wychowawczych oddziaływań rodziców w zakresie kształtowania tożsamości młodzieży. Tożsamość, rozumiana najogólniej jako identyczność, w pedagogice i psychologii analizowana jest w dwóch aspektach: tożsamości osobistej i społecznej. W opisie tożsamości jako jakościowej zmiany rozwojowej w cyklu życia szczególnie zatrzymać się należy na etapie adolescencji. Jest to czas dynamicznych przemian, stawiania ważnych pytań, a zdaniem Eriksona, to czas konfliktu na poziomie (V): tożsamość – rozproszenie tożsamości. Dynamizm rozwojowy tożsamości w okresie adolescencji jest wypadkową zróżnicowanych czynników, wśród nich znaczące miejsce zajmuje proces wychowania w rodzinie.

Ponieważ kształtowanie się tożsamości młodego człowieka dokonuje się w kontekście całościowego rozwoju psychofizycznego, dlatego funkcja wychowawcza rodziny powinna być realizowana zgodnie z koncepcją integralnego wychowania człowieka. Wychowawcze oddziaływanie rodziców, wspierające rozwój tożsamości młodzieży, powinno zmierzać przede wszystkim w kierunku rozszerzania samowiedzy młodzieży, kształtowania jasno określonej hierarchii wartości, poszerzania wzorów osobowych, pomocy w werbalizowaniu planów, dążeń i aspiracji. Rozwój tożsamości młodzieży mogą utrudniać błędy wychowawcze. Na uwadze należy tu mieć głównie nadopiekuńcze postawy rodzicielskie, autokratyczny styl wychowania, symbiotyczny związek rodzica z dzieckiem, zaburzenie granic wewnątrzrodzinnych czy też przekaz irracjonalności.

Przebieg procesu wychowania w rodzinie w obszarze kształtowania tożsamości młodzieży opiera się na identyfikacji i nadawaniu znaczeń (internalizacji). Dlatego tak istotne jest to, kim są rodzice, jakie mają poczucie tożsamości, którą tożsamość przeżywają jako wiodącą. Samowiedza i samookreślenie rodziców oraz jakość interakcji wewnątrzrodzinnych jest początkiem kształtowania tożsamości ich dzieci i w tę strukturę **Ja osobistego** i **społecznego My** wpisuje się funkcja wychowawcza rodziców.

Z faktem tożsamości wiąże się wiele zagadnień tak psychologicznych, socjologicznych, jak pedagogicznych. Pytania o to, czym jest tożsamość, jak przebiega jej rozwój, jakimi czynnikami jest warunkowany, jakie znaczenie dla życia jednostki ma określone poczucie tożsamości, są wciąż aktualne. W odpowiedzi na te i podobne pytania należy również uwzględnić szeroki kontekst społeczny, kulturowy, polityczny, edukacyjny. Charakteryzująca się pluralizmem i globalizmem rzeczywistość bywa niegościnna, szczególnie dla poszukującego młodego pokolenia. Ponadto intensywne zmiany w różnych obszarach i modelach życia niosą, po pierwsze, nowe problemy w określaniu przez młodzież własnej tożsamości, po drugie stawiają tym samym nowe wyzwania i zadania wobec rodziców, nauczycieli i wychowawców w zakresie wspierania procesu kształtowania się tożsamości młodzieży. Nadal i w tym

wymiarze znaczenie szczególne przypada rodzinie. Udział rodziców w kształtowaniu tożsamości dziecka na różnych etapach jego ontogenetycznego rozwoju zaznacza się w realizacji funkcji wychowawczej w rodzinie.

Niniejszy artykuł jest próbą zwrócenia uwagi na niektóre aspekty procesu wychowania w rodzinie, ważne w rozwoju tożsamości młodzieży. Zagadnienie to jest przedstawione z perspektywy pedagogiki rodziny i psychologii rozwoju człowieka.

Rozwój tożsamości młodzieży

Tożsamość znaczy najogólniej: identyczność. Z punktu widzenia psychologii i pedagogiki znaczące są takie określenia, jak tożsamość osobista (indywidualna) i społeczna.

Tożsamość osobista jest pewnego rodzaju samowiedzą i samookreśleniem osoby, jej specyficznych atrybutów, kompetencji, upodobań. Istotnie wiąże się z postrzeganiem siebie jako niepowtarzalnej jednostki oraz doświadczaniem i rozpoznawaniem wśród innych obiektów otoczenia samego siebie, swej poznawczej i emocjonalnej odrębności. Formułujące się Ja jest podstawą kształtującej się tożsamości osobistej, wyróżnikiem zaś tożsamości społecznej jest formułujące się My (np. My, uczniowie), (Grzelak, Jarymowicz, 2003).

Tożsamość społeczna oznacza poczucie przynależności do określonej grupy społecznej i identyfikację z wartościami, celami, zasadami, jakimi żyją i kierują się jej członkowie. Na podstawie wiedzy o przynależności do którejś grupy jednostka wykształca niejako wyobrażenie o samym sobie, co stanowi jej tożsamość społeczną i inicjuje procesy kategoryzacji społecznej (My i nie-my – obcy), (Domachowski, 1993). W obszar My mogą być włączeni różni ludzie. Warto, już w tym miejscu, zwrócić uwagę na ważny z punktu widzenia wychowania mechanizm identyfikacji i znaczenie związków emocjonalnych będących podstawą procesu kształtowania tożsamości społecznej.

Określenie poczucia tożsamości osobistej (indywidualnej) oraz społecznej jest jednocześnie poznawaniem struktury osobowości. Rozwój osobowości może być również ujmowany w kategoriach tożsamości narracyjnej zawierającej treści tożsamości osobistej i społecznej (lub inaczej systemu znaczeń), (Oleś, 2002).

Tożsamość człowieka jest jednym ze znaczących wymiarów w rozwoju ontogenetycznym. Poczucie tożsamości należy rozumieć jako jakościową zmianę rozwojową (Brzezińska, Trempała, 2003, s. 231) i ująć w kategoriach:

- zmian uniwersalnych: większość młodych ludzi staje przed koniecznością odpowiedzi na pytanie, *kim jestem*;
- zmian wspólnych: odpowiedź na pytanie, *kim jestem* będzie różna, zależnie od społecznych grup odniesienia – wspólnego środowiska psychologicznego, w którym rozwija się młody człowiek (w adolescencji znaczenie ma nadal rodzina, coraz większe znaczenie mają także grupy rówieśnicze);
- zmian indywidualnych: osobistej historii życia, niepowtarzalnych indywidualnych doświadczeń.

W psychologii znaczące podstawy do rozważań nad rozwojowym charakterem poczucia tożsamości zostały sformułowane w koncepcji Erika Eriksona. Współcześnie tę zmianę rozwojową dobrze wyjaśnić można w cyklicznofazowym modelu rozwoju, wskazując na jej dynamiczny charakter ujawniający się cyklicznie w powtarzających się fazach progresu, plateau, regresu i kryzysu (Brzezińska, Trempała, 2003, s. 238).

Z uwagi na przedmiotowy zakres artykułu krótko przedstawiam podstawowe kwestie związane z charakterystyką rozwojową tożsamości w okresie adolescencji (pomijam inne etapy rozwoju).

Okres adolescencji stanowi szczególnie ważny etap rozwojowy w kształtowaniu tożsamości i nie jest etapem finalnym. Temu okresowi w koncepcji Eriksona odpowiada V stadium (od 13 do 18 lat) charakteryzujące się konfliktem na poziomie tożsamość – rozproszenie tożsamości (Brzezińska, Trempała, 2003, s. 261). Jest to czas, kiedy młody „człowiek pragnie określić, czym jest obecnie i czym pragnie być w przyszłości (...), ego ma zdolność selekcjonowania i integrowania talentów, uzdolnień i umiejętności w procesach identyfikacji z podobnie myślącymi ludźmi i adaptacji do środowiska społecznego...” (Hall, Lindzey, 2002, s. 96). To czas formowania się cnoty wierności sobie i przyjmowanym wartościom, cnoty, która staje się także ważną cechą kontaktów interpersonalnych. Chodzi tu często o ważne rozstrzygnięcia i dylematy, w jakim stopniu przyjęcie i podporządkowanie się wzorcom i modelom zewnętrznym pozwoli zachować własną autonomię (wierność sobie). Kryzys tożsamości młody człowiek pokonuje przez scalenie dotychczasowej wiedzy o sobie i zintegrowanie jej z teraźniejszością i koncepcją własnej przyszłości. Zgodnie z zasadami teorii schematów społecznych owo scalenie wiedzy opiera się na zasadzie prototypowości i hierarchiczności (Wojciszke, 1986). Informacje napływające w pierwszych etapach ontogenezy stanowią podstawę – prototyp wiedzy tożsamościowej, a ponieważ członkowie rodziny są źródłem informacji i społecznym kontekstem pierwszych doświadczeń dziecka, stąd ich znaczenie jest tak ważne. Wiedza ta charakteryzuje się również hierarchiczną strukturą, można wyróżnić bardziej lub mniej znaczące informacje o sobie samym. Informacje pochodzące od osób, z którymi dziecko się identyfikuje (w pierwszych etapach życia jest to rodzic) są wiedzą znaczącą. W okresie adolescencji dochodzi do konfrontacji i „porządkowania”, integrowania wiedzy na wyższym poziomie (bardziej złożonej w swej strukturze i różnorodnej w treści).

Niewątpliwie podkreślić należy, że ogólnie etap dorastania charakteryzuje się stawianiem wielu pytań dotyczących egzystencji jednostki, sensu życia, celów osobistych, planów, dążeń, aspiracji, odniesień do siebie samego, najbliższego otoczenia i świata w szerokim tego słowa rozumieniu. Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania jest wyrazem intensywnie przebiegającego procesu formowania się tożsamości indywidualnej i społecznej. Konstruowanie wiedzy o sobie i świecie, bogatszej na poziomie właściwości strukturalnych i treściowych, jest w tym okresie możliwe między innymi dzięki osiągnięciom rozwojowym sfery poznawczej, a głównie zdolności do myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego oraz refleksji i autorefleksji. Jednocześnie też ambiwalencja sfery emocjonalnej sprawia, że młody człowiek z jednej strony czuje się coraz bardziej dumny i zadowolony z powodu nabywania umiejętności autonomicznego określania siebie, z drugiej zaś przeżywa niepewność, zagubienie i niepokój (Obuchowska, 2001).

W kontekście kształtowania się tożsamości indywidualnej i społecznej młodzież podejmuje próbę określenia tożsamości zawodowej. Plany edukacyjne i zainteresowania zawodowe stanowią ważne zadanie rozwojowe tego okresu (Miluska, 1996) i są włączane w tworzącą się strukturę życia. W tym aspekcie formowania się tożsamości młodzież spotyka się jednak z dość oczywistymi dziś problemami. Brak gwarancji znalezienia zatrudnienia i w związku z tym trudności w przewidywaniu wyboru korzystnej drogi kształcenia i wyboru zawodu nie stwarza dogodnych warunków do kształtowania tożsamości zawodowej.

Bardziej jednak znaczącym i nadrzędnym wymiarem jest tożsamość płciowa. Jej ustalenie oznacza akceptację własnej płciowości i powstawanie koncepcji ról związanych z płcią. Jak pokazują liczne badania, w konsekwencji oznacza to również wybór i realizację określonych planów i celów życiowych (Miluska, 1996). Role społeczne przypisane płci w istotny sposób wyznaczają obszary i rodzaje aktywności. Zauważa się jednak, że dziś role kobiece są mniej jednoznaczne i mniej stabilne niż role męskie (Obuchowska, 2001), co może bezpośrednio utrudniać

krystalizowanie się tożsamości płciowej u dziewcząt i prowadzić do zmian w zakresie treści tożsamości płciowej u chłopców. Współczesne konteksty kulturowe, społeczne, a także ekonomiczne powodują, iż pożądaną, a może bardziej „użyteczną”, staje się androgyniczny schemat płci. Androgynia, zgodnie z koncepcją schematów płciowych Sandry Bem (Kuczyńska, 1992), to wysokie nasilenie cech kobiecych i męskich mogące wynikać z potrzeb adaptacyjnych dyktowanych zmieniającymi się wymogami i warunkami życia. Tożsamość płciowa cechuje się względną stabilnością. Młodzież staje dziś więc przed dość złożonymi zadaniami w zakresie kształtowania tożsamości w różnych jej aspektach.

Warto dodać, że w literaturze przedmiotu coraz częściej zwraca się również uwagę na tożsamość etniczną jako jedną z form tożsamości społecznej. Jest ona przedmiotem poznania w badaniach i analizach nie tylko socjologicznych, ale i pedagogicznych (Nikitorowicz, 2001; Waloszek, 2001; Szkudlarek, 2003).

Wychowanie w rodzinie a rozwój tożsamości

Dynamizm rozwojowy tożsamości w okresie adolescencji jest wypadkową zróżnicowanych czynników. Przyjmując wieloczynnikową teorię rozwoju człowieka, tożsamość, jak i inne sfery rozwojowe, kształtuje się pod wpływem właściwości biologicznych, czynników środowiskowych (czyli najbliższego otoczenia jednostki oraz oddziaływań środowiska makrospołecznego, a więc szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego), pod wpływem oddziaływań wychowawczych oraz aktywności własnej. Chociaż podejście interakcjonizmu zakłada wzajemne oddziaływanie tych czynników, to jednak szeroko rozumiane wpływy środowiskowe mają zwiększające się znaczenie wraz z kolejnymi etapami ontogenezy. W procesie kształtowania się tożsamości jednostki wiodącą rolę przypisuje się rodzinie głównie w okresie dzieciństwa i wczesnej adolescencji. Dla przykładu, w koncepcji McAdamsa zwraca się uwagę na emocjonalny klimat tożsamości i pamięć biograficzną (za: Oleś, 2002), której treści tworzone są przecież przez doświadczenia osobiste związane z domem rodzinnym. Obok atmosfery emocjonalnej i osobistych doświadczeń coraz większe znaczenie przypisuje się współcześnie tak zwanym rodzinnym narracjom, które są rodzajem samowiedzy rodziny i kształtują tożsamość jej członków (Cierpka, 2002, s. 186). Jakość przebiegu procesu wychowania w rodzinie (zawierającego również i powyższe elementy) jest jednym z podstawowych czynników dynamizujących rozwój i decydujących (lecz nie determinujących) o konstruowaniu wiedzy o sobie i otaczającej rzeczywistości (Opozda, 2001).

Wychowawcze wpływy rodziny na poziomie oddziaływań zamierzonych i niezamierzonych są niekwestionowane w określaniu wymiarów tożsamości jednostki. Rola wychowawczej funkcji rodziców, jako czynnika stymulującego proces formowania się tożsamości, zaznacza się głównie w pierwszych latach życia, gdy dziecko niejako wyodrębnia siebie z otoczenia („Ja” i nie ja) i doświadcza swej podmiotowości w działaniu. Jest to bardzo ważny okres, świadomość własnej odrębności pojawia się wcześniej niż wyraźne samokreślanie siebie i poczucie własnej tożsamości. Zasób zdobytych doświadczeń w kontaktach z innymi członkami rodziny stanowi istotną podstawę dalszych jakościowych zmian rozwojowych głównie w obszarze tożsamości indywidualnej, a także społecznej. Oddziaływanie rodziców, jak pokazują to nawet pobieżne obserwacje, nie jest jednak wolne od błędów. Już we wczesnych latach życia dziecka mogą wystąpić problemy w kształtowaniu się jego jaźni (Strojnowski, 1985). Często dzieje się tak na skutek trudności w ustalaniu granicy między rodzicem a dzieckiem (w sferze emocjonalno-społecznej, poznawczej) i przekazu irracjonalności (Opozda, 2003).

W procesie wychowania dziecko otrzymuje wiele informacji o sobie i w ten sposób konstruuje samowiedzę, której linia ma charakter progresywny. Samowiedza jest narastającym zbiorem informacji, z którymi współwystępują sądy wartościujące. Jak wspomniałam powyżej, wiedza tożsamościowa zapisana w postaci schematów poznawczych jest przez umysł nieustannie rekonstruowana. Młody człowiek w odpowiedzi na pytanie: *kim jestem?* tworzy prototyp Ja (Markus, 1993). Okres adolescencji jest sprawdzianem tego wszystkiego, co w zakresie wychowawczych relacji wewnątrzrodzinnych miało miejsce we wcześniejszych etapach życia. Wszelkie błędy i sukcesy wychowawcze rodziców zaczynają się ujawniać w tym okresie coraz wyraźniej. Jednocześnie nieustannie trwający proces kształtowania tożsamości i intensywnych zmian rozwojowych w adolescencji wymaga kontynuacji prawidłowych oddziaływań wychowawczych, tym bardziej że rozszerza się zasięg wpływów społecznych, które mogą mieć różne inklinacje wartościujące.

Szpeciallynie znaczące w tym okresie dla ustalania tożsamości są wpływy kulturowe. Kultura może zachęcać do przyjmowania odmiennych tożsamości i fragmentaryzacji współczesnej tożsamości (Melosik, 1996). Zwraca się uwagę, że tożsamość tak zwanego globalnego nastolatka jest kształtowana pod wpływem kultury popularnej oraz ideologii konsumpcji i dotyczy najczęściej wielkomiejskiej młodzieży z klasy średniej, jest pop-tożsamością, tożsamością typu instant (Melosik, 2001). Ta forma tożsamości społecznej może być zinterpretowana jako znak czasów, w których żyjemy. Interesujące jest, co oprócz zmiennej, jaką jest pochodzenie społeczne, sprzyja jej ustaleniu i należy do grupy zmiennych związanych z wychowaniem w rodzinie.

Funkcja wychowawcza rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży wyraża się przede wszystkim w ich *poczuciu odpowiedzialności* za rozwój dziecka (Nowak, 1998). Jej podstawą są silne więzi emocjonalne, indywidualizacja kontaktów w rodzinie i – ogólnie – prawidłowo funkcjonujący system rodzinny. Świadomość wychowawcza rodziców w wymiarze introspekcyjnym i percepcyjnym (Opozda, 2003) zapobiega automatyzacji i reaktywności oddziaływań wychowawczych oraz zwiększa wrażliwość wychowawczą rodziców w obszarze kształtującej się tożsamości dorastającego. Rodzice niejako towarzyszą (np. są dostępni) w formułowaniu samoopisu i dostrzeganiu przez młodzież charakterystycznych atrybutów. Przy czym nie chodzi tu o narzucanie pewnych (np. oczekiwanych, pożądanych) treści, cech z pozycji władzy, odgrywanej roli etc., chodzi raczej o porozumienie i dialog.

Oddziaływania wychowawcze w rodzinie, wspierające rozwój tożsamości młodzieży, powinny zmierzać w kierunku:

- rozszerzania samowiedzy (jej źródłem jest np. doświadczenie, indywidualna historia życia),
- uczenia oceniania (własnego zachowania, zachowania innych osób, napływających informacji),
- poszerzania wzorów osobowych (bezpośrednich i pośrednich),
- podawania trafnych ocen wraz z uzasadnieniem,
- pomocy w kształtowaniu hierarchii wartości,
- pomocy w werbalizowaniu planów, dążeń i aspiracji.

Ponieważ ustalanie tożsamości dokonuje się w kontekście całościowego rozwoju psychofizycznego, dlatego funkcja wychowawcza powinna być realizowana w wymiarze integralnego wychowania człowieka (Rynio, 2004) w aspekcie *wychowania intelektualnego, emocjonalno-społecznego, moralnego i woliwnego*. Wpływem wychowawczym szczególnie jednak podatne są emocjonalno-motywacyjne struktury osobowości. Dlatego mając

na uwadze kształtowanie tożsamości dorastającego dziecka, wychowawczą troską rodziców objąć należy: a) zmiany w sferze emocjonalnej; b) kształtującą się wolę; c) zwiększone potrzeby społeczne.

a) *Właściwości sfery emocjonalnej*, takie jak: impulsywność, labilność czy ambiwalencja powodują w okresie adolescencji dużą zmienność tożsamości – zadaniem rodziców jest pomoc w stabilizowaniu wiedzy o sobie i poczucia tożsamości.

b) *Rozwój woli* ma wyraz nie tylko w buncie, przekorze lub (i) negatywizmie, lecz również w pracy nad sobą, dlatego rodzice powinni pomagać w podejmowanych (aktach woli) próbach samookreślenia, samodoskonalenia (sprzyjających ogólnemu rozwojowi) i uświadamiania własnych motywów, rozwiązywania konfliktu motywów. Poziom rozwoju woli stanowić będzie o zdobywaniu autonomii przez jednostkę i nieuleganiu przelotnym modom lub przyjmowaniu postaw konformistycznych; jest to, jak sądzę, szczególnie znaczący aspekt formowania osobistej tożsamości.

c) *W zakresie potrzeb społecznych* ważna jest nie tylko dbałość o ich zaspokojenie, lecz również kształtowanie potrzeb społecznych oraz uczenie radzenia sobie z sytuacjami, w których dochodzi do frustracji. Szanując autonomię i potrzebę niezależności młodego człowieka, rodzice powinni mieć dobrą orientację w tym, z kim dziecko utrzymuje kontakty społeczne, jak grupa rówieśnicza stanowi grupę odniesienia dla ich dziecka i wywiera wpływ na kształtowanie się jego tożsamości. W prawidłowo funkcjonującej rodzinie dzieje się to w sposób naturalny, bez naruszenia granic, rodzice służą radą i wsparciem w rówieśniczych relacjach interpersonalnych.

Wadliwe funkcjonowanie rodziny, wszelkie zaniedbania i błędy wychowawcze (najczęściej nieuświadomiane przez rodziców), mające szczególne znaczenie w powstawaniu zaburzeń procesu formowania się poczucia tożsamości, to głównie:

- nadopiekuńcze postawy rodzicielskie
- autokratyczny styl wychowania (jako dominujący)
- symbiotyczny związek rodzica (częściej matki) z dzieckiem
- zaburzenie granic wewnątrzrodziny między członkami rodziny
- przekaz irracjonalności (Opozda, 2003a).

Powyższe zaburzenia, obecne w nasilonym stopniu w przebiegu procesu wychowania w rodzinie, nie sprzyjają lub wręcz utrudniają dojrzałe kształtowanie się tożsamości osobistej lub społecznej młodego człowieka.

Przebieg procesu wychowania w rodzinie, również w obszarze kształtowania tożsamości dziecka, opiera się na podstawowych mechanizmach: naśladownictwa, modelowania, identyfikacji oraz internalizacji (nadawania znaczeń), (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 1994). W związku z tym poziom realizacji funkcji wychowawczej w rodzinie, rozumianej też jako czynnik rozwojowy tożsamości, przede wszystkim zależy od tego, kim są rodzice, a dokładniej, jakie mają poczucie tożsamości (indywidualnej, społecznej, płciowej, zawodowej, etnicznej...) i którą tożsamość społeczną przeżywają jako wiodącą. Jaka jest ich odpowiedź na pytania: *kim jestem?, jaki jest sens i cel mojego życia?, jakie atrybuty są najbardziej dla mnie charakterystyczne?*

Samowiedza i samookreślenie rodziców jest początkiem kształtowania tożsamości ich dzieci i w tę strukturę Ja wpisuje się funkcja wychowawcza rodziców.

Przyjmując systemową koncepcję rodziny, warto też zauważyć, że szczególne znaczenie w kształtowaniu tożsamości dziecka ma ogólny klimat domu rodzinnego i jakość relacji wewnątrzrodziny oraz poziom integracji

małżeństwa. Dla przykładu, poczucie tożsamości płciowej młodej dziewczyny wyznacza nie tylko struktura cech jej matki i relacja między nimi, lecz również osoba mężczyzny – ojca i męża oraz jakość interakcji, które tworzy w rodzinie.

Zarysowane w niniejszym tekście zagadnienie jest wielowątkowe i niezwykle ważne wychowawczo. Wstępna refleksja wskazuje na potrzebę prowadzenia dalszych badań pedagogicznych zmierzających w kierunku analiz jakościowych i ilościowych, syntez, a także praktycznych uwag pomocnych nie tylko rodzicom, lecz również w pracy nauczycieli i wychowawców.

Bibliografia

- Brzezińska A., Trempała J. (2003), *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 1. GWP: Gdańsk, s. 229-285.
- Cierpka A. (2002), *Tożsamość jednostki wśród rodzinnych narracji*. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*. GWP: Gdańsk, s. 173-189.
- Domachowski W. (1993), *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania patologii*. W: H. Sęk (red.), *Spoleczna psychologia kliniczna*. WN PWN: Warszawa, s. 162-187.
- Grzelak M., Jarymowicz M. (2003), *Tożsamość i współzależność*. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 3. GWP: Gdańsk, s. 107-144.
- Hall C. S., Lindzey G. (2002), *Teorie osobowości*. WN PWN: Warszawa.
- Kuczynska A. (1992), *Inwentarz do oceny płci psychologicznej. Podręcznik*. Pracownia Testów Psychologicznych PTP: Warszawa.
- Markus H. (1993), *Ja w myśli i pamięci*. W: T. Maruszewski (red.), *Poznanie, afekt, zachowanie*. WN PWN: Warszawa, s. 102-130.
- Melosik Z. (2001), *Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości*. W: A. Nalaskowski, K. Rubacha (red.), *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia*. Wydawnictwo UMK: Toruń.
- Melosik Z. (1996), *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*. Poznań–Toruń.
- Miluska J. (1996), *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. WN UAM: Poznań.
- Nikitorowicz J. (2001), *Kultury lokalne i regionalne (małe ojczyzny) w konflikcie z kulturą globalną*. W: E. Trempała, M. Cichosz (red.), *Pedagogika społeczna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzwania*. Wszechnica Mazurska: Olecko, s. 152-166.
- Nowak M. (1998), *Funkcja wychowawcza matki i ojca według pedagogii personalistyczno-chrześcijańskiej*. „Roczniki Nauk Społecznych”, t. XXVI, 2, s. 107-139.
- Obuchowska I. (2001), *Adolescencja*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2. WN PWN: Warszawa, s. 163-202.
- Oleś P. (2002), *Rozwój osobowości*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, t. 3. WN PWN: Warszawa, s. 131-178.
- Opozda D. (2001), *Integracja rodziny a wiedza o małżeństwie u młodzieży*. RW KUL: Lublin.
- Opozda D. (2003a), *Patologia w relacjach rodzinnych przedmiotem diagnozy pedagogicznej*. „Roczniki Pedagogiki Rodziny”, t. VI, s. 75-83.
- Opozda D. (2003), *Świadomość wychowawcza rodziców*. W: R. Piwowski (red.), *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*. Uniwersytet w Białymstoku: Białystok–Warszawa, s. 155-163.

- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1994), *Psychologia wychowawcza*. WN PWN: Warszawa.
- Rynio A. (2004), *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Wydawnictwo KUL: Lublin.
- Strojnowski J. (1985), *Psychoterapia*. IW PAX: Warszawa.
- Szkudlarek T. (2003), *Pedagogika krytyczna*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. WN PWN: Warszawa, s. 363-378.
- Waloszek D. (2001), *Rodzinny kontekst tożsamości dzieci pogranicza zachodniego – matka*. W: H. Cudak, H. Marzec (red.), *Współczesna rodzina polska – jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie*. Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie: Piotrków Trybunalski, s. 97-111.
- Wojciszke B. (1986), *Teoria schematów społecznych. Struktura i funkcjonowanie jednostkowej wiedzy o otoczeniu społecznym*. Wyd. PAN: Wrocław.

Summary

The Parents' bringing up activity in young people identity development

The article tackles the issue connected with the parents' educational action in the sphere of forming the identity of young people. Identity understood most generally as identity in pedagogy and psychology is analyzed in two aspects: those of personal and social identity. In the description of identity as qualitative developmental change in the life cycle one should especially stop at the stage of adolescence. It is a time of conflict on the level: identity – dispersal of identity. Identity's developmental dynamism at the stage of adolescence is the resultant of different factors; the process of education in the family takes a significant place among them.

Since formation of a young man's identity happens in the context of the whole of psychophysical development, the family's educational function should be carried out in agreement with the conception of man's integral education. The parents' educational action, supporting development of identity in young people should first of all aim at broadening the adolescents' self-knowledge, forming a clearly defined hierarchy of values, broadening the personal models, helping to verbalize their plans, aims and aspirations. Development of identity in adolescents can be hampered by educational errors. Attention mainly should be paid to the parents' overprotective attitudes, an autocratic style of education, the symbiotic bond between the parent and the child, disturbance of the inter-family borders or transmission of irrationality.

The course of the educational process in the family in the area of identity formation in adolescents happens on the basis of identification and giving meanings (internalization). This is why it is so important who the parents are, what their sense of identity is, which identity they experience as the leading one. The parents' self-knowledge and self-definition as well as the quality of interfamily interactions is the beginning of formation of identity in their children and it is in this structure of *The personal I and the social We* that the parents' educational function is inscribed.